
Echa Zbrodni Katyńskiej w zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim

Dzień 13 kwietnia od 2007 r. obchodzony jest jako Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej. 85 lat temu, wiosną 1940 r. decyzją władz Związku Radzieckiego, NKWD przeprowadziło planową eksterminację polskich jeńców wojennych - ok. 22 000 oficerów Wojska Polskiego, policjantów i innych przedstawicieli polskiej inteligencji. Zapraszamy do zapoznania się z naszą wystawą, prezentującą materiały archiwalne związane z tematyką Zbrodni Katyńskiej.

Późnym latem 1939 r. sytuacja w Europie stawała się coraz bardziej napięta. Państwa europejskie pamiętające dramat niedawnej „Wielkiej Wojny” z lat 1914-1918, z obawą obserwowały zapędy niemieckiego kanclerza Adolfa Hitlera. Od wielu miesięcy do wojny obronnej szykowało się Wojsko Polskie, zaś władze II Rzeczypospolitej Polskiej - ufne w układy sojusznicze z Francją i Wielką Brytanią, wierzyły, że uda się obronić z tak wielkim trudem odzyskaną w 1918 r. niepodległość Polski. W tym samym czasie zacieśniało się polityczne i wojskowe przymierze niemiecko-radzieckie. 23 sierpnia 1939 r. w Moskwie władze III Rzeszy i Związku Radzieckiego podpisały słynny pakt Ribbentrop-Mołotow, który oprócz wyrzeczenia się wzajemnej agresji, w swym tajnym protokole zawierał plany podziału ziem polskich i likwidacji niepodległej Rzeczypospolitej.

W godzinach porannych 1 września 1939 r. oddziały niemieckie i słowackie napadły na Polskę. Rozpoczęła się II wojna światowa. W dniu 17 września 1939 r. przekraczając granicę polsko-radziecką i atakując oddziały polskie, do wojny włączyła się Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona. Porzucona przez sojuszników Polska nie była w stanie samodzielnie oprzeć się agresji dwóch potężnych i współpracujących otwarcie ze sobą sąsiadów. Po ponad miesiącu walk Wojsko Polskie zostało pokonane, zaś całość ziem polskich ostatecznie zajęli i podzielili między siebie agresorzy. W niewoli radzieckiej znalazło się wówczas ok. 250 000 oficerów i żołnierzy Wojska Polskiego. W przypadku oficerów - byli to zarówno zawodowi wojskowi, jak i rezerwiści zmobilizowani latem 1939 r. W ręce radzieckie trafili również polscy urzędnicy, lekarze, nauczyciele, duchowni i policjanci z terenów zajętych przez Armię Czerwoną. Wielu z pojmanych oficerów, zwłaszcza tych starszych wiekiem i stażem służby, było zasłużonymi weteranami zwycięskiej dla Polaków wojny polsko-rosyjskiej z lat 1919-1921. Rosjanie doskonale pamiętali bolesną klęskę zadaną im przez Wojsko Polskie w 1920 r.

Pierwsza strona "Kurierza Częstochowskiego", nr 90 z dn. 16.04.1943 r., publikująca informacje o polskich grobach w lesie katyńskim.

Pierwsza strona "Kurierza Częstochowskiego", nr 91 z dn. 17.04.1943 r., publikująca informacje o polskich grobach w lesie katyńskim.

Los polskiej ludności na terenach podbitych przez Związek Radziecki był dramatyczny. Oficjalne stanowisko Moskwy

było jednoznaczne. Zdaniem Józefa Stalina Polska jako państwo przestała istnieć, a wszystkim osobom znajdującym się na terenach włączonych do Związku Radzieckiego narzucono obywatelstwo radzieckie. Państwa zachodniej Europy nie podjęły realnych działań w obronie swoich polskich sojuszników. Do rozwiązania pozostała jeszcze sprawa ogromnej liczby polskich jeńców wojennych. Szeregowych żołnierzy w porozumieniu ze stroną niemiecką zwolniono z niewoli. W radzieckich rękach pozostały tysiące oficerów. Należy pamiętać, że oficerowie Wojska Polskiego należeli w przedwojennej Polsce do ścisłej elity społeczeństwa, a także stanowili istotną część polskiej inteligencji. Wraz z m.in. z policjantami, urzędnikami, duchowieństwem – mobilizowanymi do wojska z rezerwy w 1939 r., w rękach radzieckich znalazła się ogromna liczba polskich patriotów, tak groźnych i nieakceptowalnych ideologicznie dla komunistów.

Jan Kędzierski - piotrkowski policjant, więzień obozu jenieckiego w Ostaszkowie, ofiara Zbrodni Katyńskiej.

Korespondencja Jana Kędzierskiego z okresu pobytu w niewoli radzieckiej, 1939 r.

Korespondencja Jana Kędzierskiego z okresu pobytu w niewoli radzieckiej, 1939 r.

Polscy jeńcy trafili do obozów na terenie Związku Radzieckiego, spośród których najbardziej znane to Kozielsk, Starobielsk i Ostaszków. Oprócz tych miejsc, masy aresztantów trafiły do licznych więzień NKWD. Jeńcy byli przesłuchiwanymi i weryfikowanymi przez służby radzieckie. Sprawdzano, jakie były nastroje, poglądy, jak również podatność na współpracę z komunistami. Efekty tych zabiegów utwierdziły Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR Ławrientija Berię w przeświadczeniu o niemożliwości współpracy z polskimi oficerami. W początku marca 1940 r. Beria zarekomendował Józefowi Stalinowi fizyczną likwidację Polaków w sposób zorganizowany i zbiorowy. W dniu 5 marca 1940 r. na mocy tajnej uchwały Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), zapadła tzw. „decyzja katyńska”. Nakazywała ona wymordowanie polskich jeńców.

Materiał z obchodów katyńskich w Piotrkowie Trybunalskim w 1990 r.

Lista osób związanych z Piotrkowem Trybunalskim - ofiar Zbrodni Katyńskiej, ustalona w związku z obchodami katyńskimi z 1990 r.

Wykorzystując m.in. zakupione wcześniej w Niemczech pistolety Walther P38, polskich jeńców mordowano strzałem w tył głowy. Część egzekucji wykonywano w piwnicach więzień, innych zaś rozstrzeliwano nad „dołami śmierci” (tj. masowymi grobami) wykopanymi m.in. w lesie katyńskim niedaleko Smoleńska. Inne miejsca kaźni i masowego pochówku to Miednoje koło Kalinina, Piatichatki na przedmieściu Charkowa, Bykownia pod Kijowem oraz prawdopodobnie Kuropaty na Białorusi. Zbrodnicza operacja NKWD rozpoczęła się w dniu 3 kwietnia 1940 r., kiedy to z obozu w Kozielsku do Katynia wyruszył pierwszy transport jeńców. Na przestrzeni kolejnych tygodni krwawej wiosny tego roku, radzieccy kaci zamordowali m.in. 18 generałów, ok. 350 pułkowników i podpułkowników, tysiące innych oficerów Wojska Polskiego, ok. 6000 polskich policjantów i funkcjonariuszy innych służb mundurowych oraz osoby cywilne.

Wśród pomordowanych nie zabrakło również osób silnie związanych (rodzinnie lub służbowo) z Piotrkowem Trybunalskim, Tomaszowem Mazowieckim i szerzej pojętym regionem. Spośród kadry oficerskiej 25 pułku piechoty – który przez wybuch wojny stacjonował w Piotrkowie, śmierć w wyniku Zbrodni Katyńskiej ponieśli m.in. mjr Krzesław Marian Krzyżanowski (dowódca III batalionu 25 pp), kpt. Stanisław Roman Nowak, kpt. Józef Żabiński oraz ponad dwudziestu innych oficerów – głównie rezerwistów zmobilizowanych w 1939 r. (w większości nauczycieli i urzędników).

Afisz archiwalno-muzealnej wystawy katyńskiej w Piotrkowie Trybunalskim z 1992 r.

Afisz wystawy katyńskiej w Tomaszowie Mazowieckim z 1995 r.

Zaproszenie na sesję naukową pt. "Zbrodnia Katyńska 1940 - przyczyny, skutki, ofiary", zorganizowanej w Tomaszowie Mazowieckim w 1999 r.

Zaproszenie na uroczystości patriotyczno-religijne w 64. rocznicę Zbrodni Katyńskiej - Tomaszów Mazowiecki, 2004 r.

Zaproszenie na odczyt pt. "Prace sondażowo-ekshumacyjne na terenie Katynia w latach 1994-1995" - Tomaszów Mazowiecki, 2008 r.

Zaproszenie na uroczyste otwarcie wystawy pt. "Na nieludzkiej ziemi. Charków, Miednoje, Katyń" - Tomaszów Mazowiecki, 2010 r.

Zaproszenie na wykład pt. "Zbrodnia Katyńska w oczach Ukraińców" - Tomaszów Mazowiecki, 2010 r.

Materiałów dotyczących Zbrodni Katyńskiej nie brak również w zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim oraz w jego Oddziale w Tomaszowie Mazowieckim. Są to głównie plakaty i zaproszenia na kolejne rocznice obchodów katyńskich. Warto pamiętać, że w Polsce po 1945 r. o Zbrodni Katyńskiej nie można było mówić otwarcie ze względu na uzależnienie państwa od Związku Radzieckiego. Jeżeli już mówiono, to tylko i wyłącznie lansując zakłamaną teorię, która zrzucała winę na Niemców. Sytuacja zmieniła się dopiero pod koniec XX w., po upadku władzy komunistów i usunięciu wpływów radzieckich. Z tego też powodu zdecydowana większość prezentowanych przez nas źródeł pochodzi z początku lat 90. XX w. i następnych dekad. Niemniej jednak na naszej ekspozycji odnaleźć można niezwykle ciekawe materiały z okresu II wojny światowej. Prezentację otwierają dwa numery czasopisma „Kurier Częstochowski”. Była to niemiecka prasa propagandowa, wydawana w języku polskim dla Polaków zamieszkujących tereny okupowane przez Niemców. To właśnie kwietniowe numery „Kuriera Częstochowskiego” z 1943 r. po raz pierwszy informowały o odkryciu masowych grobów w lesie pod Katyniem. Groby te odkryli Niemcy, po zajęciu tych terenów podczas agresji na Związek Radziecki. Niezwykle wymowna jest również fotografia piotrkowskiego policjanta – Jana Kędzierskiego, jeńca obozu w Ostaszkowie, który zaginął bez wieści – zapewne zamordowany przez NKWD. Obok zdjęć publikujemy przykłady korespondencji Kędzierskiego, datowanej na późną jesień 1939 r. i wysyłaną z terenów znajdujących się pod władzą Związku Radzieckiego. Są to ostatnie ślady po zaginionym piotrkowskim policjancie.

Gazeta okolicznościowa pt. "Zbrodnia Katyńska" - Łódź 2010 r.

Zaproszenie na odczyt pt. "Bykownia - czwarty cmentarz katyński" - Tomaszów Mazowiecki, 2015 r.